

Επιθετικότητα και αγάπη στις σχέσεις του ζεύγους¹

Otto Kernberg

Μετάφραση: Ιμέλντα Μακρή

Το θέμα που με απασχολεί εδώ και αρκετά χρόνια είναι τι σταθεροποιεί τα ερωτικά ζευγάρια, τι επιτρέπει τυπικά, σε μία ερωτική σχέση ανάμεσα σ' έναν άνδρα και μία γυναίκα να είναι σταθερή, τι τους χωρίζει. Και έφτασα σ' αυτή την προβληματική από την κλινική μου εμπειρία ότι, σε πολύ βαριές περιπτώσεις ασθενών, δεν μπορούσα να προβλέψω κατά πόσον οι ερωτικές τους σχέσεις θα ήταν ή όχι επιτυχημένες, αν θα διαρκούσαν πολύ ή λίγο. Για να το διατυπώσω διαφορετικά, δεν υπάρχει καμία απολύτως σχέση ανάμεσα στο «φυσιολογικό», στην ωριμότητα και στη σταθερότητα στις ερωτικές σχέσεις. Είναι λοιπόν ένα ερώτημα στο οποίο δεν θα μπορούσα κατ' αρχήν να απαντήσω με βάση την κλινική εμπειρία, από τη σκοπιά της ψυχοπαθολογίας του ατόμου.

Ανέπτυξα στη διάρκεια των χρόνων ένα πλαίσιο ανάλυσης των ερωτικών σχέσεων το οποίο περιέχει τρία επίπεδα: το επίπεδο της σεξουαλικής συμφωνίας, το επίπεδο της σχέσης με το αντικείμενο και το επίπεδο της σχέσης του ερωτικού ζεύγους με το Υπερεγώ. Θα μπορούσε κανείς να πει αρχικά ότι ακούγεται αρκετά κοινότυπα, με την έννοια ότι μια

καλή σεξουαλική σχέση είναι αυτονόητα βασική για μία ερωτική σχέση, ότι μία κατανόηση πάνω σε ανθρώπινη βάση, που επιστημονικά ονομάζουμε *σχέση με το αντικείμενο*, είναι ανυπέρβλητα σημαντική, το ίδιο και η ανάπτυξη κοινών ιδανικών, που είναι αναμενόμενη από τη σχέση, από ένα γάμο, από τον ίδιο τον εαυτό και από το σύντροφο. Αλλά αυτή η κοινοτυπία εξαφανίζεται όταν κοιτάξουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια τα τρία αυτά επίπεδα.

Κατ' αρχήν, η σεξουαλική συμφωνία. Θεωρούμε φυσικό να υπάρχει σεξουαλικό ενδιαφέρον ανάμεσα στους συντρόφους. Αλλά, υπάρχουν σημαντικές σεξουαλικές αναστολές, που αντιτίθενται. Οι πιο γνωστές σεξουαλικές αναστολές έχουν να κάνουν με την απόθεση της σεξουαλικότητας, από οιδιπόδεια αίτια. Για παράδειγμα υπάρχει, ως γνωστό, ψυχρότητα που πηγάζει από την ασυνείδητη φαντασίωση ότι κάθε σεξουαλική πράξη γίνεται με τους γονείς και, αντίστοιχα, ανικανότητα στον άνδρα, ή στη γυναίκα που προκαλείται από την ίδια αιτία.

Υπάρχουν εντούτοις επίσης πολλές βαρύτερες αναστολές που δεν προέρχον-

¹ Η εισήγηση αυτή έγινε στο Ινστιτούτο Goethe, Αθήνα 5 Οκτωβρίου 1989. Η συντακτική επιτροπή ευχαριστεί ιδιαίτερα τον Otto Kernberg και τη διεύθυνση του Ινστιτούτου Goethe για την παραχώρηση του δικαιώματος να μεταφραστεί η ομιλία και να δημοσιευτεί στο περιοδικό *Ψυχολογικά Θέματα*.

ται από άπώθηση οιδιποδειακής προβληματικής, αλλά από πολύ πρωϊμότερες θα μπορούσαμε να πούμε, από πρωτογενείς ελλείψεις στην ανάπτυξη του αισθησιασμού, δηλαδή της ικανότητας να νοιώθει και να ανταποκρίνεται κανείς ερωτικά. Και έχουμε μάθει ότι η ικανότητα για ερωτική ανταπόκριση προέρχεται από την πρωϊμώτατη σχέση του βρέφους με τη μητέρα. Κατά τη φροντίδα του βρέφους ήδη ξυπνά η ικανότητα για ερωτική ανταπόκριση της επιφάνειας του σώματος και του δέρματος και συμπυκνώνεται στην ερωτική σχέση με την μητέρα. Έτσι ώστε ήδη από την αρχή δημιουργείται φυσιολογικά ένας ερωτισμός του αγγίγματος, του αγκαλιάσματος, του πλησιάσματος ανάμεσα στο βρέφος και τη μητέρα, που συνδέεται αρκετά γρήγορα, κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων χρόνων, με καθαρά γενετήσια αισθήματα κι ερεθισμούς. Γνωρίζουμε ότι υπάρχει ένας φυσιολογικός αυνανισμός του νήπιου που εμφανίζεται κατά τα δύο πρώτα χρόνια, τόσο στο κορίτσι όσο και στο αγόρι, έτσι ώστε η σύνδεση δερματικού ερωτισμού, γενετήσιου ερεθίσματος και σχέσης αντικειμένου με τη μητέρα να αποτελεί από την αρχή την κύρια βάση για την ικανότητα ερωτικής ανταπόκρισης. Όταν λείπει μία βασική σωματική ευαισθησία, ερωτικοποίηση, αισθησιασμός στη σχέση νήπιου - μητέρας, τότε είναι δυνατόν να εκλείψει αυτή η ικανότητα για ερωτική ανταπόκριση, όπως το βλέπουμε σε βαριές διαταραχές προσωπικότητας, και τότε υπάρχει ανικανότητα να νοιώσει κανείς ερωτική ευχαρίστηση, πράγμα που παρουσιάζεται στις βαρύτερες σεξουαλικές διαταραχές που γνωρίζουμε. Σ' αυτή την πρώιμη ερωτικοποίηση υπάρχουν επίσης φαντασιώσεις συγχώνευσης, φαντασιώσεις του νήπιου για συγχώνευση με τη μητέρα, που είναι σύμφωνες με αυτά που γνωρίζουμε ψυχολογικά ως τη συμβιωτική φάση της πρώιμης εξέλιξης και η οποία αποτελεί μια βασική μορφή αγάπης, πρόκειται δηλαδή για την ευχή να

γίνει κανείς ένα με το αγαπημένο πρόσωπο. Αλλά συγχρόνως, βρίσκουμε σε κάθε ερωτισμό άλλο ένα στοιχείο, συγκεκριμένα εκείνο μιας βασικής επιθετικότητας, μία ηδονή διείσδυσης στον άλλον ή διείσδυσης από τον άλλον, που γρήγορα συνδέεται με επιθετικές φαντασιώσεις και με το ερεθιστικό συναίσθημα ηδονής, όταν αισθάνεται κανείς πόνο και όταν προκαλεί πόνο. Σε γενικές γραμμές είναι τόσο αδιόρατο, τόσο κρυμμένο, τόσο πολύ θαμμένο σε αρχαϊκές φαντασιώσεις, ώστε χρειάζεται κατ' αρχήν ψυχαναλυτική ανάλυση της σεξουαλικής διέγερσης και ηδονής, ώστε να μπορέσει να αναδυθεί. Αυτή η επιθετική όψη του ερωτισμού έχει μία ανήκουστη ψυχολογική λειτουργία, δηλαδή το συναίσθημα που απαντάται στην αμφιθυμία όλων των σχέσεων, στην αμφιθυμία ανάμεσα στην αγάπη και στο μίσος, το συναίσθημα να διεγείρει κανείς πόνο γεμάτο μίσος στον άλλον και που συγχρόνως συναντιέται στην υπηρεσία μιας ερωτικής σχέσης με το να δείχνει κανείς αγάπη στον άλλον μέσω του ερωτικού στοιχείου, συγχωνεύεται μ' αυτό, και έτσι καταλήγει να είναι το μίσος στην υπηρεσία της αγάπης, το επιθετικό στοιχείο της ερωτικής σχέσης μπαίνει στην υπηρεσία του τρυφερού στοιχείου της ερωτικής σχέσης.

Αυτή η επιθετικότητα συνδέεται πολύ συχνά με φαντασιώσεις σε σχέση με το περιεχόμενο του σώματος της μητέρας. Σύμφωνα με ένα σύγχρονο άγγλο ψυχαναλυτή, τον Donald Meltzer, η εξιδανίκευση της επιφάνειας του σώματος της μητέρας αποτελεί την πρώτη μαρτυρία για τρυφερό ερωτισμό, ενώ οι φαντασιώσεις σε σχέση με το καταστροφικό ή με το κατεστραμένο στο εσωτερικό του σώματος της μητέρας, αποτελούν την πηγή όλων των άλλων καταστροφικών η αυτοκαταστροφικών φαντασιώσεων. Μέσα στην πρώτη σχέση με τη μητέρα, στην πρώτη ερωτική σχέση, η εξιδανίκευση της επιφάνειας του σώματος και ο φόβος του εσωτερικού του σώ-

ματος συγχωνεύονται.

Αυτή την προβληματική της συγχώνευσης ερωτισμού κι επιθετικότητας τη βλέπουμε πάλι αργότερα, όταν το μικρό παιδί κάνει σκέψεις και φαντασιώσεις πάνω στις σεξουαλικές σχέσεις του γονεϊκού ζεύγους, πάλι με ένα περιεχόμενο που συμβάλλει σημαντικά στην ικανότητα δημιουργίας ερωτικών σχέσεων. Το μικρό παιδί που παρατηρεί ή προσπαθεί να επεξηγήσει τις σεξουαλικές σχέσεις των γονιών του, βρίσκεται σε μια κατάσταση παραβίασης, σε ένα δρασκελισμα μιας οδού, σε μία επανάσταση ενάντια στην απαγόρευση να ασχολείται με τις σεξουαλικές σχέσεις των γονιών, και αυτό το αίσθημα της παράβασης, των ισχυρών διεισδύσεων, του απόκρυφου, της επιθετικής κατασκόπησης συμμετέχει αργότερα στη θεμελιώδη σειρά των αισθημάτων της ερωτικής ευχαρίστησης. Έτσι δημιουργούνται, από αυτές τις πρωιμώτατες σχέσεις, φαντασιώσεις σχετικές με τη σωματική επαφή που είναι τρυφερή αλλά που αποτελεί συγχρόνως και μία εισβολή, που είναι επιφανειακά θωπευτική κι επιθετικά διεισδυτική και των οποίων σημαντικές συνιστώσες αποτελούν ηδονοβλεπτικές ενορμήσεις (η επιθυμία να καταλάβει τους γονείς εξ απροόπτου κατά τη σεξουαλική πράξη) και επιδειξιομανείς ενορμήσεις (να εκτίθεται το ίδιο το παιδί σε παρατήρηση, μέσα από μία ταύτιση με τους γονείς).

Έχουμε λοιπόν, ως βασικά στοιχεία ερωτικής διέγερσης και ευχαρίστησης, το τρυφερό επιδερμικό άγγιγμα, το επιθετικό κι αυτοεπιθετικό στοιχείο, δηλαδή τοποθετήσεις σαδιστικές και μαζοχιστικές, ηδονοβλεπτικές και επιδειξιομανείς, καθώς και ομό-και ετεροφυλοφιλικές. Και μάλιστα στην πρωτογενή ταύτιση του αρσενικού νήπιου με τη μητέρα συνυπάρχει ήδη η επιθυμία, όχι μόνο να έχει κανείς τη μητέρα, αλλά και να είναι η μητέρα, πράγμα που αποτελεί την πηγή της αμφισεξουαλικότητας, δηλαδή της *ψυχολογικής* αμφισεξουαλικότητας,

που δεν πρέπει να συγχέει κανείς με τη βιολογική.

Οποσδήποτε υπάρχουν εδώ σημαντικές διαφορές στην εξέλιξη του αγοριού και του κοριτσιού, θα επανέλθω πάνω σ' αυτό το σημείο. Όλες αυτές οι πρώιμες σεξουαλικές συνιστώσες (επιθετικές, σαδιστικές, μαζοχιστικές, επιδειξιομανείς, ηδονοβλεπτικές) ανήκουν σ' αυτό που ονομάζουμε πολύμορφη διαστροφική νηπιακή η παιδική οργάνωση της σεξουαλικότητας. Και μία πλήρης ανάπτυξη αυτής της διαστροφικής συνιστώσας είναι βασική για μια πλήρη ικανότητα να βιώσει κανείς πλήρως τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική απόλαυση. Κατά την απώθηση της παιδικής σεξουαλικότητας, απωθούνται κατ' αρχήν αυτές οι πρώιμες προοιδιπόδειες συνιστώσες.

Ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την εξέλιξη της ερωτικής συμφωνίας ενός ερωτικού ζεύγους είναι κατ' αρχήν η απουσία ανάπτυξης αυτής της πρώιμης ικανότητας στον άντρα και στη γυναίκα. Ο δεύτερος κίνδυνος είναι η δευτερογενής απώθηση, μέσω νευρωσικών συγκρούσεων και ο τρίτος κίνδυνος είναι αυτός της καταστροφής του τρυφερού σεξουαλικού στοιχείου από το επιθετικό, η καταστροφή, με τα λόγια του Φρόυντ, της λιβιδινικής σχέσης από την επιθετική. Αυτό το βλέπουμε στην πράξη στις περιπτώσεις όπου υπάρχει φαινομενικά απόλυτη σεξουαλική ελευθερία αλλά όπου από ψυχολογικούς λόγους που έχουν να κάνουν με τη σχέση με το αντικείμενο και με το Υπερεγώ, δεν υπάρχουν μέσα στη σχέση όρια απέναντι στην επιθετικότητα. Και όταν η επιθετικότητα υπερισχύει, τότε δημιουργείται μία σχέση στην οποία οι τρυφερές πλευρές της σεξουαλικής σχέσης γίνονται όλο και λιγότερο ικανοποιητικές και οι επιθετικές πλευρές της σαδιστικής, μαζοχιστικής, ηδονοβλεπτικής και επιδειξιομανούς τοποθέτησης γίνονται όλο και σημαντικότερες, έτσι ώστε στο τέλος το αντικείμενο, το άλλο πρόσωπο,

να εξαφανίζεται ως άτομο και να υφίσταται μόνον ως γεννητικά όργανα. Αυτή η καταστροφή της ανθρώπινης σχέσης από μία «ελευθερία» στην οποία το επιθετικό υπερνικά σιγά-σιγά το σεξουαλικό τη βλέπουμε για παράδειγμα στο ομαδικό σεξ. Κοινωνιολογικές έρευνες γι αυτή την ομαδική σεξουαλικότητα στις ΗΠΑ οδήγησαν σε παράδοξα ευρήματα, ίσως όχι και τόσο παράδοξα, ότι η συμμετοχή για μεγάλο χρονικό διάστημα μειώνει σιγά-σιγά την ικανότητα για σεξουαλική διέγερση και στο τέλος οδηγεί σε απόλυτη αδιαφορία ως προς τη σεξουαλική πράξη, που μπορεί να κρατήσει για χρόνια, και επι πλέον οδηγεί σε διάλυση ζευγάρια που ήταν ζευγάρια στην αρχή της ομαδικής σχέσης.

Συνοψίζω λοιπόν, η πρώτη προϋπόθεση της ερωτικής σχέσης, δηλαδή η σεξουαλική συμφωνία, εξαρτάται από την ανάπτυξη των πρώιμων πολύμορφων διαστροφικών ικανοτήτων και φαντασιώσεων και των δυο συντρόφων, από μια επαρκή ελευθερία να αναπτυχθεί αυτή η πολύμορφη διαστροφική σεξουαλικότητα μέσα στην ερωτική σχέση και από την προστασία αυτής της σχέσης από την καταστροφή της, σε περίπτωση που υπερισχύει η επιθετικότητα.

Η δεύτερη συνιστώσα, προϋπόθεση μιας σταθερής ερωτικής σχέσης είναι η σχέση με το αντικείμενο και με την έννοια «σχέση με το αντικείμενο» εννοούμε τη γενική, ανθρώπινη σχέση ανάμεσα στους συντρόφους. Αυτή η γενική ανθρώπινη σχέση έχει θέβαια από τη μία μεριά συνειδητά στοιχεία, όπως αμοιβαία εκτίμηση, σεβασμό, παρόμοιες αξίες, ιδεολογία, τοποθετήσεις προς τη ζωή, συγχρόνως όμως υπάρχει και μία άλλη συνιστώσα της σχέσης με το αντικείμενο· δηλαδή, η ασυνείδητη ενεργοποίηση μη επιλυμένων προβληματικών σχέσεων με τους γονείς, όχι με τους πραγματικούς γονείς του παρελθόντος, αλλά με τους ασυνείδητους γονείς του βαθύτερου ψυχολογικού παρελθόντος. Υπάρχει δε η τάση να ενεργοποιούνται

αυτές οι μη επιλυμένες σχέσεις με τους γονείς στην τωρινή σχέση με το σύντροφο.

Για παράδειγμα, θα ήθελε μία γυναίκα συνειδητά έναν άντρα που να είναι δυνατός, ηγετικός, προστατευτικός αλλά ασυνείδητα υπάρχει μίσος απέναντι σε έναν εξουσιαστικό, ελέγχοντα, σαδιστικό πατέρα, που ασυνείδητα την αναγκάζει να εγειρείται γεμάτη μίσος ενάντια στον άντρα της, γιατί σε ασυνείδητο επίπεδο, δεν είναι ο δυνατός άντρας που αγαπάει, αλλά ο αυταρχικός, σαδιστικός, άδικος πατέρας που μισεί. Και θα μπορούσα να δώσω το ίδιο παράδειγμα για έναν άντρα που συνειδητά θέλει να έχει μια γυναίκα που να τον θαυμάζει και να τον θεωρεί ανώτερο και για την οποία συμβολικά είναι ένας προστατευτικός πατέρας, αλλά που ασυνείδητα επιθυμεί μια σχέση εξάρτησης από μία μητέρα, που μπορεί να είναι πράγματι γεμάτη αγάπη και προστατευτική, σε αντίθεση με ένα παρελθόν όπου ένοιωθε τη μητέρα του κρύα και απρόσιτη. Και έτσι καταλήγει σε μία συμπεριφορά όπου συμπεριφέρεται ξαφνικά σαν μικρό παιδί απέναντι στη γυναίκα του, έτσι ώστε να διακινήσει μέσα της την προστατευτική μητέρα. Αυτές οι αναγκαιότητες, αυτές οι ανάγκες υπάρχουν κατά κανόνα σε όλους μας. Υπάρχουν πάντα ανεκπλήρωτες επιθυμίες και ανάγκες από το παρελθόν και είναι ενδιαφέρον ότι ένα ζευγάρι, που έχει μια σχέση, βοηθά αμοιβαία με ασυνείδητο τρόπο να έρθουν αυτές οι ανάγκες επί τάπητος και να πραγματοποιηθούν. Και μάλιστα γίνεται αυτό σε ασυνεχείς καταστάσεις, σε σενάρια, σε σκηνοθεσίες που ξεπηδάνε ξαφνικά και στις οποίες ενεργοποιούνται ασυνείδητα οι αμοιβαίες ανάγκες επανάληψης παλαιότερων σχέσεων. Αυτό λειτουργεί τότε σαν τις «μικρές τρέλλες» του κάθε ερωτικού ζεύγους ή κάθε συζυγικού ζεύγους. Για παράδειγμα, όταν ένας άντρας που συνήθως φροντίζει για την οικογένεια και τα παιδιά και φέρεται σαν ενήλικας κρουολογεί, παθαίνει

γρίπη, συμπεριφέρεται αμέσως σαν μικρό παιδάκι και η γυναίκα του σαν μητέρα που περιποιείται ένα διαταραγμένο παιδάκι. Αυτό συμβαίνει τόσο αυτόματα ώστε οι ενδιαφερόμενοι δεν το προσέχουν καν και βλέπουμε σε πολύ καλές, σταθερές ερωτικές σχέσεις να παρουσιάζονται κατ' επανάληψη παρόμοιες ασυνεχείς σκηνοθεσίες και να υπάρχει μία σιωπηρή συμφωνία να μην αναλυθούν, να μη διευρευνηθούν, να μην αναζητηθεί η αιτία αλλά να γίνει αποδεκτή αυτή η ασυνέχεια, αυτή η αντίφαση.

Αυτή η ασυνέχεια, αυτή η αντίφαση στη σχέση είναι ένας σημαντικός παράγοντας φυσιολογικών σχέσεων με το αντικείμενο ενός ερωτικού ζεύγους. Δηλαδή, η ανοχή αυτής της ασυνέχειας, η ικανότητα να ενεργοποιούν τέτοιες σκηνοθεσίες και να τις ανέχονται σιωπηρά, είναι μια σημαντική συνιστώσα φυσιολογικών ερωτικών σχέσεων. Αυτό οδηγεί ενίοτε ένα ερωτικό ή συζυγικό ζεύγος σε σύγκρουση με τον κοινωνικό του περίγυρο, με τους φίλους, γνωστούς και την οικογένεια, καθώς αυτοί νοιώθουν ότι το ζευγάρι δεν συμπεριφέρεται διόλου καλά ή σωστά ανάμεσά του, «δεν *θάπρεπε να το δέχεσαι αυτό*» λέγεται στον έναν από τους δύο. Εδώ ο κίνδυνος συνίσταται στο ότι, κάτω από την πίεση των συμβατικών απαιτήσεων από το ζευγάρι, αυτή η ασυνέχεια περιορίζεται υπερβολικά.

Ψυχαναλυτικές έρευνες περιέγραψαν ένα μηχανισμό μέσω του οποίου δημιουργείται αυτή η ενεργοποίηση, είναι ο μηχανισμός της *προβλητικής ταύτισης*, ένας ασυνείδητος τρόπος με τον οποίο έχουμε τη δυνατότητα να διακινήσουμε σε άλλους, που μας είναι πολύ κοντινοί, αυτό το οποίο φοβόμαστε, αλλά που παράλληλα θέλουμε να επαναλαμβάνουμε, επειδή θέλουμε να το ελέγχουμε. Για παράδειγμα, ένα άτομο, που υποφέρει από ασυνείδητη επιθετικότητα, έχει τον τρόπο να προκαλέσει κάποιον άλλο τόσο αθώα, ώστε το άλλο άτομο, να θυμώσει και τότε να μπορεί να προχωρήσει στην

επίθεση απέναντί του, έτσι ώστε η βασική επιθετικότητα να παρουσιαστεί με επιτρεπόμενο τρόπο μέσα στη σχέση. Βλέπετε λοιπόν πώς, μέσα από το μηχανισμό της προβλητικής ταύτισης, μπορούν να ξεκινήσουν οι σκηνοθεσίες για τις οποίες μιλούσα πριν.

Η σχέση με το αντικείμενο του ερωτικού ζεύγους δεν εκτίθεται μόνο σε τέτοιες ειδικές επαναλήψεις του παρελθόντος αλλά και σε μια πολύ ειδική, δηλαδή την ενεργοποίηση της οιδιπόδειας κατάστασης. Ξέρετε όλοι τι εννοούμε λέγοντας οιδιπόδεια κατάσταση. Βασικά είναι η αγάπη ενός παιδιού για το μέλος του ζεύγους των γονέων του άλλου φύλου, η αγάπη του μικρού αγοριού για την μητέρα του, η αγάπη του μικρού κοριτσιού για τον πατέρα του, και την αντίστοιχη αντιπαλότητα με τον γονέα του ίδιου φύλου. Αυτό που είναι ενδιαφέρον σ' αυτή τη παγκόσμια οιδιπόδεια κατάσταση είναι ότι αναδύεται ξανά και ξανά κατά τη διάρκεια της ζωής και μάλιστα αποτελεί ένα βασικό μοτίβο της ανασφάλειας σε κάθε ερωτική σχέση, της φαντασίωσης «*υπάρχει τώρα ένας αντίζηλος*», ένας τρίτος ή που είναι αποκλεισμένος-η και που αποτελεί πάντοτε ένα κίνδυνο. Αυτό αποτελεί μια βαθιά αιτία της ανασφάλειας που καθιστά αναγκαίο, ακόμα και στο καλύτερο ερωτικό ζεύγος, ν' ακούει κανείς διαρκώς από τον άλλο ότι αγαπιέται.

Η ανάγκη να επιθεβαιώνεται διαρκώς η αγάπη δημιουργήθηκε σε μεγάλο μέρος από αυτή την ασυνείδητη οιδιποδικοποίηση της ερωτικής σχέσης. Αυτό το ονομάζω *άμεση τριγωνοποίηση*, άμεση, επειδή προέρχεται άμεσα από την οιδιπόδεια κατάσταση, και τριγωνοποίηση, επειδή συμμετέχει πάντοτε ασυνείδητα ένας αποκλεισμένος/η τρίτος/η στη σχέση. Έχω περιγράψει την έννοια *ανестραμμένη τριγωνοποίηση*, που παραπέμπει σε μία επίσης παγκόσμια φαντασίωση, δηλαδή μια εκδικητική μεταμόρφωση αυτού του οιδιπόδειου φόβου σε επιθυμούσα φαντασίωση να μην πρέπει να

πολεμήσει κανείς με έναν αντιζήλο για την αγάπη του αντικείμενου αλλά να αποτελεί συγχρόνως το αντικείμενο αγάπης δύο αντιζήλων. Εγώ, σαν μικρό αγόρι, δεν αγαπώ μόνο τη μητέρα μου και έχω αντιζηλία με τον πατέρα μου, αλλά έχω επίσης τη φαντασίωση ότι τώρα δυο γυναίκες παλεύουν για μένα, κι έτσι αποζημιώνομαι για την πάλη με τον πατέρα μου. Αυτή η φαντασίωση σημαίνει λοιπόν την επιθυμία του διπλασιασμού του αντικείμενου αγάπης έτσι ώστε, για παράδειγμα, κάθε γυναίκα έχει στη φαντασίωσή της ένα ιδανικό άνδρα που όχι μόνο εξισσοροπεί τα ελατώματα του άνδρα της, αλλά συγχρόνως είναι και ένας αντίπαλός του, έτσι ώστε αυτή να έχει την ελευθερία ν' αποφασίσει αν θέλει τον ένα ή και τους δύο.

Ασυνείδητα αυτό σημαίνει ότι σε κάθε σεξουαλική σχέση, κάθε φορά που ένας άνδρας και μια γυναίκα είναι μαζί στο κρεβάτι, τελικά συνευρισκόνται έξι πρόσωπα! Δηλαδή ο άνδρας, η γυναίκα, ο ιδανικός άνδρας που είναι ο αντίζήλός του, η ιδανική γυναίκα που τον αποζημιώνει, και φυσικά και οι δυο άλλοι αντίστοιχα για τη γυναίκα. Ο κίνδυνος συνίσταται στο ότι ασυνείδητα το ιδανικό του ενός κι ο αντίζήλός του άλλου συγχωνεύονται σ' ένα πρόσωπο, δηλαδή δημιουργείται μια ασυνείδητη συμπαγνία στην οποία και οι δυο ψάχνουν κάποιον που να αναπαριστά τον αντίζήλο του ενός και το ιδανικό αντικείμενο του άλλου, και αυτό φυσικά οδηγεί σε τριγωνοποίηση στην πραγματικότητα, σε ρήξη της ερωτικής σχέσης, και βέβαια η σημαντικότερη αιτία που οδηγεί στην κατάρρευση μιας ερωτικής σχέσης είναι η εισβολή ενός τρίτου. Και αυτό που ήθελα να σας δείξω είναι ότι αυτή την εισβολή κατά βάθος τη φοβούνται και οι δύο και παρ' όλα αυτά την επιθυμούν. Φυσικά αυτό αποτελεί μια δυναμική που, από τη μια, απειλεί το ζεύγος, και, από την άλλη, προσφέρει μια ένταση στη σχέση, που ασυνείδητα εξισσοροπεί ως προς το οιδιπόδειο και

εκπληρώνει οιδιποδειακές επιθυμίες, έτσι ώστε κάθε ερωτική σχέση να αποτελεί ένα θρίαμβο, ένα θρίαμβο πάνω στους γονείς, ένα θρίαμβο πάνω σ' όλους τους κινδύνους που απειλούν μια ερωτική σχέση. Το μικρό παιδί νοιώθει: «είμαι μόνος, οι γονείς είναι ζευγάρι», οι ενήλικες που είναι ζευγάρι θριαμβεύουν πάνω σ' αυτή τη μειονεκτικότητα του μικρού παιδιού και θριαμβεύουν συγχρόνως πάνω στον ασυνείδητο αντίζήλο. Κάθε επιτυχημένη ερωτική σχέση είναι ένας ασυνείδητος οιδιπόδειος θρίαμβος.

Τι συμβαίνει τώρα στις βαριές διαταραχές της προσωπικότητας, στις οποίες αναφερθήκαμε προηγουμένως; Κατ' αρχήν υπάρχει απουσία συναισθημάτων ζήλειας. Η ζήλεια είναι το φυσιολογικό σήμα του κινδύνου της ήττας από έναν αντίζήλο. Άτομα με ναρκισσιστική προσωπικότητα και ιδιαίτερα οι βαριές ναρκισσιστικές προσωπικότητες, δεν είναι ικανά να νοιώσουν ζήλεια. Για παράδειγμα, είχα έναν ασθενή με ναρκισσιστική προσωπικότητα και σεξουαλική ασάφεια, ο οποίος πρότεινε στη γυναίκα του να έχουν ανοιχτό γάμο, δηλαδή ότι και οι δύο θα έπρεπε να νοιώθουν ελεύθεροι να έχουν όσες σχέσεις ήθελαν με άλλες γυναίκες, και αντίστοιχα άλλους άνδρες. Ο ασθενής μου άρχισε να έχει ελεύθερα σχέσεις με πολλές γυναίκες και σοκαρίστηκε τρομερά όταν ανακάλυψε μια μέρα ότι η γυναίκα του είχε πράγματι μια σχέση με έναν άλλο άνδρα, γιατί ένοιωθε, ότι, όταν ζει κανείς με τέτοιο άνδρα-θαύμα όπως ήταν ο ίδιος, δεν θα μπορούσαν καν να υπάρχουν άλλοι άνδρες. Κι αυτό το σοκ ήταν η αρχή της ικανότητας να αισθανθεί ζήλεια.

Μίλησα για τη φυσιολογική ασυνέχεια της σχέσης με το αντικείμενο, για την ενεργοποίηση ασυνείδητων σκηνοθεσιών και την ανοχή της οιδιποδειοποίησης, των οιδιποδειών φαντασιώσεων κατά τη σεξουαλική πράξη και την ερωτική σχέση ενός ζευγαριού, ως προϋπόθεση μιας έντονης σχέσης, που

αποτελεί ένα θρίαμβο απέναντι στο οιδιπόδειο. Προστίθεται τώρα και μια τρίτη πλευρά της σχέσης με το αντικείμενο, δηλαδή η επιθυμία να ολοκληρώσει κανείς τον εαυτό του μέσω του συντρόφου του τόσο ετερο- όσο και ομοφυλοφιλικά. Πρόκειται για την αναζήτηση για ένα δίδυμο, για μια άλλη έκδοση του εαυτού. Όπως ξέρετε, πολύ συχνά, οι σύζυγοι μετά από πολλά χρόνια κοινής ζωής μοιάζουν πολύ ο ένας με τον άλλον και αυτή η ομοιότητα, που αναπτύσσεται σιγά-σιγά, τους κάνει να δείχνουν ορισμένες φορές σχεδόν σαν αδέρφια. Νομίζω ότι αυτό προέρχεται από αυτή την ασυνείδητη αναζήτηση για ένα δίδυμο. Υπάρχουν όμως φυσιολογικά όρια που κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να υπερβεί. Το ένα είναι της ηλικίας, που όμως στη διάρκεια της ζωής το υπερβαίνουμε αθέλητα. Το άλλο είναι το σεξουαλικό όριο ανάμεσα στα δυο φύλα, που δεν μπορεί να ξεπεραστεί κάτω από κανονικές συνθήκες. Η ασυνείδητη επιθυμία να είναι κανείς τα δυο φύλα σ' ένα είναι ένα θεμελιώδες ναρκισσιστικό αίτημα σε κάθε άνθρωπο παρ' όλο ότι σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνει στο παθολογικό. Έτσι για μια γυναίκα το να βρει έναν άντρα που να είναι ακριβώς όπως εκείνη, αλλά άντρας, και για έναν άντρα το αντίστοιχο, αποτελεί μια ανήκουστα μεγάλη ανάγκη και ευχαρίστηση. Έτσι, όταν βρίσκουμε έναν άνθρωπο με τον οποίο νοιώθουμε ότι συμφωνούμε απόλυτα, υποθέσκει ήδη, ασυνείδητα, η αίσθηση ότι βρήκαμε ένα τέτοιο δίδυμο.

Η ταύτιση με το σύντροφο είναι ένας φυσιολογικός τρόπος να ικανοποιηθεί κανείς ασυνείδητες φιλομόφυλες ανάγκες. Σε κάθε σεξουαλική πράξη υπάρχει επιθυμία όχι μόνον να φτάσει κανείς στον οργασμό, αλλά να βιώσει μαζί και τον οργασμό του αγαπημένου προσώπου. Αυτή η διέγερση, η σεξουαλική ικανοποίηση μέσω του οργασμού του σύντροφου, βασίζεται ασυνείδητα σε μια ταύτιση, δηλαδή στη φαντασίωση, μέσω αυτού του οργασμού, του εαυτού

ως μέλους του άλλου φύλου. Έτσι λοιπόν η ταύτιση με τον οργασμό του συντρόφου εκπληρώνει φιλομόφυλες επιθυμίες και η ταύτιση με την προσωπικότητα, το σύστημα αξιών, με τις σωματικές και ψυχολογικές πλευρές του συντρόφου δίνει συγχρόνως στην ετερόφυλη σχέση την ικανοποίηση να ενώνει και τα δυο φύλα σ' ένα. Ο κίνδυνος αυτών των επιθυμιών έγκειται στον πειρασμό να ενώσει κανείς το σύντροφο και τον εαυτό του με τέτοιο τρόπο, ώστε να φτάσει σε μια απόλυτη συγχώνευση, που είναι τρομερά επικίνδυνη για το ερωτικό ζεύγος, γιατί σημαίνει μια συγχώνευση όχι μόνο στην αγάπη, αλλά και στο μίσος. Τυπικά το ερωτικό ζευγάρι που χρειάζεται να αλληλοδιαθεβαιώνεται διαρκώς για την αγάπη του, είναι το ίδιο ζευγάρι που αργότερα θα μπορούσε να λειτουργεί κάτω από το σχήμα του μίσους, και μάλιστα κάτω από την τυπική ρήση *«πάλι τα ίδια κάνεις, πάντα τα ίδια κάνεις»*. Δηλαδή ότι κι αν κάνει ο άλλος, είναι κάτι που βιώνεται και χρησιμοποιείται επιθετικά.

Για να συνοψίσουμε αυτό το σημείο, το βάθος της σχέσης με το αντικείμενο εκφράζεται με ασυνέχειες, μέσω της ενεργοποίησης ασυνείδητων σχέσεων με το αντικείμενο, μέσω της ενεργοποίησης άμεσης και ανεστραμμένης τριγωνοποίησης και μέσω της αναζήτησης μιας συγχώνευσης. Και στα τρία επίπεδα υφίσταται ο κίνδυνος απειλής του ζεύγους από υπερβολική ένταση, όπως επίσης ο κίνδυνος απουσίας πλήρους ενεργοποίησης αυτών των τάσεων.

Αυτό με φέρνει στο τρίτο θέμα που είναι, αφού μιλήσαμε ήδη για τη σεξουαλική σχέση και για τη σχέση με το αντικείμενο, η σχέση του ζεύγους με το Υπερεγώ. Αυτό που εννοώ είναι η ανάπτυξη κοινών ιδανικών από τη μια, αλλά επίσης από την άλλη, η ανάπτυξη μιας κοινής μη συνειδητοποιημένης «συνείδησης», που αντιστοιχεί στο παιδικό Υπερεγώ. Υπάρχουν δυο κύριες στιγμές κατά τις οποίες το ασυνείδητο Υπερεγώ

εμφανίζεται ξεκάθαρα στη σχέση. Η πρώτη στιγμή είναι η φάση όπου είναι κάποιος ερωτευμένος, γιατί σ' αυτή τη φάση υπάρχει η δυνατότητα να δει κανείς το ιδανικό του στο πρόσωπο του ατόμου που έχει ερωτευτεί.

Αυτή η αίσθηση ότι το προσωπικό Ιδανικό του Εγώ, το υπο κανονικές συνθήκες ασυνείδητο Ιδανικό του Εγώ παίρνει υπόσταση, στην πραγματικότητα, από κάποιον άλλον, δημιουργεί συναισθήματα ενθουσιασμού και θαυμασμού και ακόμα, το συναίσθημα ότι σ' αυτό το άλλο πλάσμα, με το οποίο είναι κανείς ερωτευμένος επικαλύπτονται εσωτερική ζωή και εξωτερικός κόσμος. Δημιουργεί ακόμα την ευτυχία μιας μεταβατικότητας στη σχέση που ενώνει με μια κίνηση τον εαυτό με το Ιδανικό του Εγώ, την ευτυχία του να γίνεται κανείς αποδεκτός από το Ιδανικό του Εγώ, που έχει ήδη προβληθεί πάνω στον άλλον. Το συναίσθημα να είναι κανείς ερωτευμένος, ένα συναίσθημα προσωπικής ασφάλειας αλλά και μεταβατικότητας, να είναι δηλαδή κανείς ένα με τον άλλο αλλά και με τη φύση, με την ιστορία, με συστήματα αξιών, στο μέτρο που αυτό το Ιδανικό του Εγώ συνοψίζει ασυνείδητα συστήματα αξιών: αισθητικές αξίες, την αίσθηση για το ωραίο, ηθικές αξίες, την αίσθηση για το καλό. Αυτό σημαίνει ότι άτομα, τα οποία δεν είχαν μια φυσιολογική εξέλιξη του Υπερεγώ, δεν έχουν τη δυνατότητα να ερωτευτούν. Κυρίως βλέπουμε σε ναρκισσιστικές προσωπικότητες, που παρουσιάζουν βαριές διαταραχές του Υπερεγώ, την ανικανότητα να ερωτευτούν. Το να ερωτεύεται κάποιος, ενεργοποιεί την προβολή του Ιδανικού του Εγώ, ή αντίθετα, είναι η προβολή του Ιδανικού του Εγώ που καθιστά κατ' αρχήν δυνατό να νοιώσει κάποιος ερωτευμένος. Όταν κάποιος ερωτεύεται αλλά και συγχρόνως αγαπιέται από το αγαπημένο πρόσωπο, όχι μόνο με ανθρώπινο ηθικό και τρυφερό, αλλά επίσης και με σεξουαλικό τρόπο, όταν δηλαδή υπάρχει μια σύνθεση ανάμεσα

στην τρυφερότητα και στον ερωτισμό, τότε εμφανίζεται το ξεπέραςμα των οιδιπόδειων απαγορεύσεων, το ξεπέραςμα της παιδικής απαγόρευσης του να αγαπήσει κανείς τους γονείς, εκτός από τρυφερά, και σεξουαλικά. Αυτό αποτελεί επομένως μια βασική προϋπόθεση για μια φυσιολογική ερωτική ζωή και μ' αυτή την έννοια είναι σημαντικό να συναντηθούν το Ιδανικό του Εγώ και το Υπερεγώ στην κατάσταση όπου είναι κάποιος ερωτευμένος.

Το πρόβλημα είναι όμως ότι αυτό το ίδιο Υπερεγώ, του οποίου οι εξιδανικεύουσες λειτουργίες επιτρέπουν να ερωτευτεί κάποιος, δημιουργεί συγχρόνως τη δυνατότητα να προβάλλονται αμοιβαία όλες οι ασυνείδητες απαγορεύσεις της παιδικής ηλικίας. Δηλαδή, σε μια σταθερή σχέση, προβάλλει ο ένας στον άλλον διαρκώς τις ασυνείδητες πλευρές του Υπερεγώ με τον κίνδυνο να μη γίνει ο άλλος μόνο το ιδανικό του, αλλά να αναπαριστά επίσης όλες τις ασυνείδητες παιδικές απαγορεύσεις. Αυτή η αργή ανάπτυξη αμοιβαίων αναστολών, από την αμοιβαία προβολή των λειτουργιών του Υπερεγώ, αποτελεί μια από τις σημαντικότερες και προβληματικότερες πλευρές μιας σταθερής ερωτικής σχέσης. Ένα φυσιολογικό Υπερεγώ παρέχει τη δυνατότητα να νοιώθει κανείς υποχρεωμένος απέναντι στον άλλον, να φροντίζει τον άλλον, να προφυλάσσεται από υπερβολική επιθετικότητα. Το Υπερεγώ προφυλάσσει το ερωτικό ζεύγος από την επιθετικότητα, αλλά επίσης προκαλεί, μέσω της προβολής, αμοιβαίες ανασταλτικές «λαβές».

Για παράδειγμα, είναι γνωστό, ότι αν πάρουμε ένα κανονικό ζευγάρι χωρίς σεξουαλικά προβλήματα και το υποβάλλουμε σε σεξουαλική θεραπεία, τότε γίνεται η σεξουαλική σχέση πολύ περισσότερο ικανοποιητική, θαυμάσια, για έξι περίπου μήνες και μετά επιστρέφει στο κανονικό. Ο μηχανισμός είναι η προσωρινή διακοπή αυτών των αμοιβαίων αναστολών που προέρχονται από το

παιδικό Υπερεγώ.

Κάθε σεξουαλική σχέση απαιτεί λοιπόν μια εξέγερση ενάντια στο παιδικό ασυνείδητο Υπερεγώ κι αυτό είναι παράδοξο: χωρίς την ανάπτυξη ενός φυσιολογικού Υπερεγώ δεν υπάρχει καν η ικανότητα να ερωτευτεί κάποιος και υπάρχει επίσης και ο μέγιστος κίνδυνος, η επιθετικότητα μέσα στη σχέση, να την ανατινάξει. Με φυσιολογική ανάπτυξη του Υπερεγώ υπάρχει η δυνατότητα να ερωτευτεί κάποιος, η δυνατότητα της σύνθεσης ανάμεσα στην τρυφερότητα και τον ερωτισμό, αλλά επίσης ο κίνδυνος αμοιβαίας αναστολής της ερωτικής ζωής. Φυσιολογικά βρίσκεται η λύση πάλι στην ασυνέχεια της αμοιβαίας σχέσης, όπου, από τη μια μεριά, ο ένας προβάλλει στον άλλον το Υπερεγώ, αλλά, από την άλλη, ανθίσταται σ' αυτό και εξεγείρεται, έτσι ώστε οι συγκρούσεις στην ερωτική σχέση ν' αποτελούν επίσης μια άμυνα απέναντι σε μια υπερίσχυση του Υπερεγώ.

Συνοψίζω όλα όσα είπα μέχρι τώρα. Και στα τρία επίπεδα: το σεξουαλικό, της σχέσης με το αντικείμενο και της σχέσης με το Υπερεγώ υπάρχει, σε ακραίες περιπτώσεις, ο κίνδυνος, από τη μια μεριά, να μην αναπτυχθεί πλήρως η δυνατότητα για μια ερωτική σχέση, και από την άλλη, ο κίνδυνος να καταστραφεί η σχέση από ό,τι ακριβώς της δίνει τη μεγαλύτερη ένταση και βάθος. Η μέγιστη ένταση της ερωτικής ικανοποίησης μπορεί να αναπτύξει επιθετικές εννομήσεις που την καταστρέφουν. Η μέγιστη ενεργοποίηση ασυνείδητων σχέσεων με το αντικείμενο στο παρελθόν και της οιδιπόδειας τριγωνοποίησης μπορεί να την καταστρέψει, εκεί όμως συγχρόνως υπάρχει οτιδήποτε ερεθίζει και αναστατώνει περισσότερο έντονα μέσα στη σχέση. Η απουσία του Υπερεγώ εμποδίζει μια ολοκληρωμένη ερωτική σχέση, αλλά μια υπερβολική λειτουργία του Υπερεγώ μπορεί να δράσει επάνω της καταστροφικά. Δηλαδή, αυτό το οποίο θαθαίνει τη σχέση και της δί-

νει τη δυνατότητα να υπάρξει, εμπεριέχει κίνδυνο, έτσι ώστε κάθε ερωτική σχέση, κάθε γάμος τελικά, να παρέχει μια δυναμική, μονίμως μεταλλασόμενη σχέση, ακόμη και όταν δείχνει απ' έξω πολλή σταθερότητα. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι κάθε γάμος φυσιολογικά είναι περισσότεροι, ακόμη και αν απ' έξω φαίνεται σα να είναι πάντοτε το ίδιο ζευγάρι.

Έρχομαι τώρα στις επιδράσεις της κοινωνίας πάνω στο ζευγάρι. Και πάλι εδώ υπάρχει μια διαρκής δυναμική στην οποία η ομάδα και η κοινωνία προστατεύει το ζευγάρι από τη μια, καθώς η κοινωνία αναπαριστά συμβατικά όρια, εξασφαλίζει για τη σχέση των ζευγαριών, αλλά από την άλλη πλευρά, η ομάδα ή το πλήθος ζηλεύουν και φθονούν ασυνείδητα το ζευγάρι, γιατί κάθε ζευγάρι σημαίνει βασικά μια επανάσταση ενάντια στο συμβατικό της κουλτούρας, στο μέτρο που η απόλυτα προσωπική ερωτική σχέση αποτελεί εξέγερση ενάντια στις συμβατικές απαγορεύσεις για τις σεξουαλικές σχέσεις. Παράλληλα, κάθε ζευγάρι και κάθε άτομο, έχει την τάση να προβάλλει πάνω στην ανώνυμη μάζα της κοινωνίας ασυνείδητες λειτουργίες του Υπερεγώ, έτσι ώστε η μη γνώση του πώς θ' αντιδράσουν όλοι οι άλλοι σε σχέση με το άτομο ή το ζευγάρι, να αποτελεί μια τάση προβολής παιδικών λειτουργιών του Υπερεγώ πάνω στην κοινωνία. Έτσι φτάνουμε σε μια ασυνείδητη συμπαιγνία, η συμβατική ηθικολογία να αντιστοιχεί περισσότερο στο παιδικό Υπερεγώ από ότι η προσωποποιημένη ηθική του ώριμου ενήλικου, αυτόνομου ατόμου. Σ' αυτό το σημείο δίνω συνοπτικά μια ολόκληρη περίπλοκη προβληματική, μια διαλεκτική σχέση μέσα στη συμβατική ηθική που, από τη μια, προστατεύει το ζευγάρι, αλλά και ενάντια στην οποία πρέπει εκείνο να εξεγερθεί κατά τις απόκρυφες στιγμές του.

Τέλος υπάρχουν εδώ συγκρούσεις ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες, που έχουν σχέση με την διαφορετική

τους εξέλιξη. Θα θυμόσαστε ότι είπαμε στην αρχή πως η σχέση του μικρού παιδιού αλλάζει ανάλογα αν το παιδί που βρίσκεται στη σχέση με τη μητέρα είναι αγόρι ή κορίτσι. Συνοψίζοντας πολύπλοκα ευρήματα από ψυχαναλυτικές εργασίες, παρουσιάζω την πρώιμη εξέλιξη σ' ένα σύντομο σκιαγράφημα, που ανέπτυξαν κυρίως Γάλλοι αναλυτές, ο Michel Fain και η Denise Braunschweig. Αυτά τα ευρήματα μας λένε ότι από την αρχή η μητέρα έχει μια διαφορετική συμπεριφορά απέναντι στο αρσενικό βρέφος, απ' ότι στο θηλυκό, έτσι ώστε να υπογραμμίζει και να αποδέχεται το γένος του αγοριού, ενώ ασυνείδητα αγνοεί το γένος του κοριτσιού. Υπάρχει λοιπόν ένας σεξουαλικός ερωτισμός στη σχέση ανάμεσα σε μητέρα και αρσενικό βρέφος, που προωθεί μια άμεση κατάφαση των γεννητικών οργάνων του μικρού αγοριού και σχετίζεται με τον ανοιχτό κι ελεύθερο αυνανισμό του και την ελεύθερη συμπύκνωση του ερωτικού στοιχείου στο πέος και στη γενετήσια λειτουργία στο μικρό αγόρι και στον άνδρα, από τα πρωιμώτατα χρόνια. Οι άνδρες λοιπόν θεωρούνται ήδη ασυνείδητα από τις μητέρες τους φυσιολογικά σαν αρσενικά κι ενισχύονται στη γενετήσια λειτουργία τους. Από την άλλη μεριά, το μικρό κορίτσι δεν υποστηρίζεται από τη μητέρα του στα γενετήσια αισθήματά του και παρατηρεί κανείς συστηματικά αυνανισμό στο μικρό κορίτσι στην ηλικία από 12 έως 18 μηνών, που περιορίζεται σιγά-σιγά κατά τη διάρκεια του δεύτερου και τρίτου χρόνου και εξαφανίζεται. Δεν θέλω να υπερβάλω, μιλάω για γενικές τάσεις και εδώ υπάρχουν μεγάλες διαφορές. Αλλά σε γενικές γραμμές, είναι έτσι, η πρωτογενής θηλυκή γενετήσια λειτουργία κολπικού ερωτισμού απωθείται, ενώ ο ερωτισμός του πέους υποστηρίζεται. Μια μεγάλη διαφορά. Και το δεύτερο είναι ότι το μικρό κορίτσι, κάτω από την επίδραση της μη-ερωτικοποίησης της σχέσης με τη μητέρα και της ερωτικής χροιάς της σχέσης με

τον πατέρα, προσανατολίζεται σιγά-σιγά προς τον πατέρα, δηλαδή προς ένα σεξουαλικό αντικείμενο που είναι περισσότερο απόμακρο από σωματική απόψη. Το μικρό κορίτσι κάνει λοιπόν ένα βήμα που οι Γάλλοι συγγραφείς ονομάζουν «*βασικό*», θαρραλέο βήμα της γυναίκας στο μέτρο που αλλάζει από το αντικείμενο της μητέρας προς τον πατέρα και επόμενως το πρώτο αντικείμενο ανταλλάσσεται με ένα δεύτερο. Αυτό αναπτύσσει τότε στη γυναίκα την ικανότητα της σχέσης με το αντικείμενο με ένα τρόπο που δεν βλέπει κανείς τόσο ωρίς στον άνδρα, στο μικρό αγοράκι. Η αλλαγή του αντικειμένου από τη μητέρα στον πατέρα είναι μια αλλαγή γεμάτη εμπιστοσύνη, στο μέτρο που το μικρό κορίτσι έχει μια σχέση πιο απόμακρη με τον πατέρα, λιγότερο δεδομένη απ' ότι με τη μητέρα και αυτό σημαίνει ότι κατά τη στιγμή που το μικρό κορίτσι πραγματοποιεί αυτό το βήμα, έχει ήδη την ικανότητα για μια σε βάθος σχέση με το αντικείμενο που δεν την έχει ακόμη το μικρό αγόρι, του οποίου το αντικείμενο παραμένει μόνον η μητέρα. Το αγοράκι πρέπει ν' αντιμετωπίσει, να λύσει σιγά-σιγά όλα τα προιδιπόδεια και οιδιπόδεια προβλήματα με τη μητέρα και η αμφιθυμική του στάση απέναντί της οδηγεί στις πρώτες σχέσεις αγάπης με τη γυναίκα. Αντίθετα, το μικρό κορίτσι, με αυτή του την ικανότητα να δημιουργήσει τη σχέση με τον πατέρα, είναι ήδη ικανό να προχωρήσει σε μια αντικειμενικά αθέβαιη σχέση με το αντικείμενο, που θεμελιώνει τη μεγαλύτερη ικανότητα των γυναικών να προχωρήσουν σε μια σε βάθος σχέση με το αντικείμενο. Στην εφηβεία παρουσιάζεται το φαινόμενο να έχει ο νεαρός έφηβος μια πλήρη ικανότητα για σεξουαλική διέγερση και γενετήσια λειτουργία, αλλά σοβαρά προβλήματα στη σχέση με το αντικείμενο, ενώ το κορίτσι-έφηβος έχει μεγαλύτερη ικανότητα για σχέσεις με το αντικείμενο, αλλά υποφέρει ακόμα από τις αναστολές της πρώιμης σεξουαλικό-

τητάς της.

Όταν ένας άντρας και μια γυναίκα βρεθούν μαζί σε μια σχέση, το πρόβλημα για τον άνδρα είναι να ενώσει την ικανότητα πλήρους γενετήσιας σεξουαλικότητας με μια αργά αναπτυσσόμενη σχέση με το αντικείμενο: πρώτα έρχεται η σεξουαλικότητα και μετά η ικανότητα μιας βαθιάς σχέσης αντικειμένου με τη γυναίκα. Το πρόβλημα της γυναίκας είναι να αναπτύξει πλήρως την ικανότητα μιας σχέσης με το αντικείμενο μαζί με την αργή ανάπτυξη της ικανότητας για γενετήσιο ερωτισμό. Δηλαδή, άντρες και γυναίκες ακολουθούν ένα αναστραμμένο δρόμο για να συναντηθούν μέσα στη σχέση τους και αυτό δημιουργεί πολλά προβλήματα ασυμφωνίας, κυρίως

στα πρώτα σκαλοπάτια μιας σχέσης με το αντικείμενο. Αυτή τη διαφορετική ανάπτυξη τη βλέπει κανείς τόσο σε πολιτιστικό επίπεδο όσο και στα αμοιβαία στερεότυπα που έχουν άντρες και γυναίκες οι μεν για τους δε, όπως για παράδειγμα, στην τυπική πορνογραφία, στον τυπικό ερωτισμό αντρών και γυναικών. Η αντρική πορνογραφία βασίζεται στη σεξουαλική πράξη χωρίς ανθρώπινες σχέσεις, η αντίστοιχη γυναικεία πορνογραφία, παρ' όλο που δεν την ονομάζουμε έτσι, είναι τα «*Romans roses*», οι ιστορίες όπου τα κορίτσια θαυμάζουν κι ερωτεύονται έναν άγνωστο, που στο τέλος αποσπών από μια επικίνδυνη αντίπαλο, και όπου το γενετήσιο στοιχείο είναι καλυμένο κι έμμεσο.